

DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2025.44.343844>

УДК 81'373.72

ЛАКОМСЬКА Інна Валеріївна,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

e-mail: inlak@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5482-4337>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *СЕРЦЕ* В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Анотація. У статті розглянуто масив фразем української мови у лінгвоментальній площині. **Метою** статті було з'ясування особливостей реалізації концепту *СЕРЦЕ* в українській мовній картині світу на підставі аналізу українського фразеологічного фонду як репрезентантів культурного надбання етносоціуму. На підставі аналізу фразеологічних одиниць виокремлено смислові компоненти, що входять до структури концепту. **Об'єктом** дослідження стали фрази української літературної мови, **предметом** – семантичне наповнення ФО, що реалізують концепт *СЕРЦЕ*. **Фактичним матеріалом** були фразеологічні одиниці, зафіксовані у

лексикографічних працях. Мета і завдання роботи визначили необхідність застосування таких загальнонаукових методів, як описовий, метод спостереження та аналіз, що в цілому уможливило систематизацію матеріалу. Методика компонентного аналізу прислужилася у виявленні особливостей семантичної структури фразем. **У результаті дослідження** з'ясовано, що аналізований лінгвокультурний концепт достатньо широко представлений у фразеологізмах. Мовні засоби вираження досліджуваного концепту є надзвичайно різноманітними, вони віддзеркалюють визначальні риси української ментальності. Фраземи, що вербалізують концепт СЕРЦЕ, класифіковано на такі лексико-семантичні групи, як: характеристика емоційного стану людини (неспокій, хвилювання, тривога, душевні і фізичні муки, страждання, радість, задоволення, насолода, любов, прихильність), характеристика якостей або індивідуально-психологічних особливостей людини (щирість, відвертість, милосердність, чуйність, лагідність, лицемірство, нещирість, жорстокість) та характеристика вчинків людини (умовно поділено на позитивні й негативні дії). **У висновках** наголошено, що більшість аналізованих фразеологічних одиниць, що вербалізують концепт СЕРЦЕ, позначають психічний стан, різні почуття, переживання та вчинки людини, а також риси характеру. Оскільки серце алегорично уособлює центр людського буття, простежено вживання фразеологічних одиниць для вираження таких полярних емоційно-психологічних станів людини як: любов і ненависть, печаль, страх і радість, здивування, захоплення та розчарування. **Перспективою** подальших досліджень є вивчення та опрацювання концептів почуттєвої сфери у фразеосистемі української мови.

Ключові слова: українська лінгвоментальність, кордоцентризм, концепт, фразеологічна одиниця, семантика фразем.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, у період національної самоідентифікації особистості дуже важливими є дослідження національно-мовної картини світу, що пов'язана з ментальністю, національним характером та національною ідеєю.

Фразеологічні одиниці – найбільш помітні й своєрідні репрезентанти лінгвокультури, зафіксовані в мові. Як стверджує українська дослідниця Н. Венжинович, «саме фраземи наділені яскраво вираженою здатністю відображати й передавати ті ознаки культури, які характерні для різних мовних спільнот у знаковій формі», де вчена також наголошує, що «фразеологічна усталеність найчіткіше пов'язана з властивістю зазначених одиниць бути в ролі констант культури, що функціонують у певній мовній спільноті» [2].

Особливе світобачення народу, його культура, історія отримують своє віддзеркалення в концептах – специфічних одиницях національної мовної та концептуальної картин світу [7, с. 136]. Як зазначає український мовознавець А. Загнітко: «Концепт – глобальна одиниця мисленнєвої діяльності, він є квантом структурованого знання [6, с. 12]. У мові кожного народу наявні слова-концепти, які в будь-якій культурі є специфічними виразниками національного характеру і тих особливостей сприйняття реального світу, що є властивими для певного етносу [4, с. 33].

До таких слів-концептів і належить одне з регулятивних понять світобачення людини, що номіноване лексемою серце. Концепт СЕРЦЕ є одним із ключових у слов'янській культурі й ментальності, він певною мірою визначає буття, формує уявлення людей про життєвий шлях, відповідає за чуттєву сферу, репрезентує кордоцентричний світогляд і віддзеркалює внутрішній світ.

Концепт СЕРЦЕ вже був предметом лінгвістичних студій. Дослідженню концепту присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Т. Бондаренко, Т. Булигіної, І. Голубовської, А. Залізняк, О. Мазепою та ін. Однак слід сказати й про те, що концепти, репрезентовані фразеологічними одиницями (ФО) в більшості праць авторів вивчалися, як правило, принагідно, у зв'язку з дослідженням інших аспектів. В українському мовознавстві Ж. Краснобаєва-Чорна присвячує дисертаційне дослідження проблемам номінації, формування та модифікації обсягу змісту, ідеографічному розгортанню структури та класифікаційним параметрам концепту ЖИТТЯ, репрезентованого фраземами [8]. Конструктивні ідеї та цікаві гіпотези щодо змісту і форми фразеологізмів містять праці багатьох українських мовознавців, серед яких варто відзначити Л. Скрипник, Г. Удовиченка, В. Білоноженко, В. Ужченка, Ю. Прадіда. Проте, незважаючи на доволі значний доробок науковців, вважаємо, що проблема вивчення особливостей вербального наповнення та функціонування концепту СЕРЦЕ в мовній картині світу є актуальною і потребує уваги з боку дослідників.

Актуальність теми дослідження визначається посиленням в україністиці інтересу до проблеми відображення у мові концептосфери народу та потребою подальшого вивчення особливостей структурування концептів, репрезентованих фразеологічними одиницями, встановлення їхньої взаємодії між собою, залучаючи до аналізу деякі дані теорій, висновків інших наук і галузей лінгвістики.

Метою статті є з'ясування особливостей вербалізації концепту СЕРЦЕ в українській мовній картині світу на підставі аналізу українського фразеологічного фонду. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: за лексикографічними працями проаналізувати фраземи, у яких реалізовано концепт СЕРЦЕ; виявити характерні смислові компоненти у

структурі концепту; згрупувати такі ФО за семантичним наповненням та виявити найбільш частотні одиниці; порівняти різні підходи до виокремлення зазначених ФО.

Об'єкт дослідження становлять фраземи української літературної мови, **предмет** – семантичне наповнення фразем, що містять концепт СЕРЦЕ. **Джерельна база дослідження:** лексикографічні джерела «Словник фразеологізмів української мови» (2003), «Фразеологічний словник української мови» (1998), Словник української мови : в 11-ти томах (1970 – 1980).

У роботі застосовано загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення) та власне лінгвістичні **методи** дослідження (описовий метод уможливив теоретичне узагальнення результатів дослідження, систематизацію дібраного матеріалу. Для уточнення семантики фразем використано метод компонентного аналізу).

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що його результати є внеском у подальший розвиток теорії когнітивних і лінгвокультурологічних досліджень узагалі та в розроблення новітніх парадигм лінгвістичних студій у галузі фразеології.

Практичну цінність роботи вбачаємо в можливості використання її результатів для написання теоретичних праць із фразеології у контексті новітніх лінгвістичних парадигм, а також у лексикології, фразеології та стилістики української літературної мови.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення фразем нині характерна антропоцентричність, що зумовлено їхньою здатністю бути вмістилищем усього історичного, соціального та культурного досвіду людини. Антропоцентричність ґрунтується на твердженні про наявність тісного взаємозв'язку мови й культури, у якому фразеологія є відображенням своєрідної національно-культурної спадщини народу [2].

В українському мовознавстві серед робіт, присвячених вивченню фразеологізмів, відомі праці таких українських учених, як: Л. Г. Авксентьєв, Н. Д. Бабич, Н. Ф. Венжинович, В. В. Жайворонок, В. Б. Задорожний, Р. П. Зорівчак, Н. Ф. Клименко, В. І. Кононенко, Ж. В. Краснобаєва-Чорна, О. П. Левченко, Л. А. Лисиченко, П. В. Мацьків, К. І. Мізін, А. К. Мойсієнко, Ю. Ф. Прадід, А. П. Романченко, О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк-Скопненко, Л. Г. Скрипник, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко.

Саме фразеологічні одиниці подають надійніші дані про смислове наповнення концепту, адже вони є ніби дзеркалом життя нації. Природа значення фразеологізмів тісно пов'язана з фоновим знанням носія мови, з практичним досвідом особи. Тому вчені активно студіюють зазначену проблематику. Так, наприклад, Т. Бондаренко аналізує відтворення концепту в англійській та українській мові, О. Мазєпова – в українській та перській, О. Яковенко – в німецькій та англійській, І. Давидено – в українській та польській фразеології. Незважаючи на існуючу в сучасній науці неоднозначність трактувань терміна «концепт», лінгвісти сходяться на розумінні концепту як структурованого знання. З позицій лінгвокультурологічного підходу структура концепту представлена трьома компонентами: понятійним, образним і ціннісним. Ціннісний компонент концепту відображено в семантиці лексичних одиниць і фразеологізмів, що виступають як форма його мовної експлікації, на чому ми і зупинимося у межах дослідження.

Вивчення концептів, виявлення їх етнокультурних, етномовних особливостей неможливе без аналізу мовних і немовних фактів у тісному зв'язку зі свідомістю і мисленням людини, тобто з погляду антропоцентризму. Особлива увага при цьому приділяється аналізу лексики, що означає об'єкти людського тіла, тобто соматичної лексики.

Інтерес до назв частин тіла далеко не випадковий. Вивчення соматизмів та утворених від них мовних одиниць дає нам уявлення про сприйняття носіями мови себе у навколишньому світі. До найчастотніших соматизмів української мови, як стверджує А. Гавриченко, належать такі лексеми, як *душа, розум, очі, серце, печінка, голова, рука*. Соматизм *серце* у цьому переліку є одним із ключових [3]. На думку вченої, виокористання лексеми *серце* у художніх текстах та у побутовому мовленні має багату фольклорну та літературну традицію, адже серце людини – джерело і концентрація усіх відчуттів, емоцій та переживань. О. Мазєпова відносить концепт СЕРЦЕ до загальнолюдських, універсальних концептів, оскільки він існує у переважній більшості лінгвокультур світу [10, с. 270].

Фраземи, прислів'я, приказки відтворюють широкую палітру життя й діяльності українського етносу. Уже сам факт існування в українській мові великої кількості паремій та стійких словосполучень із словом *серце* засвідчує особливу його вагомість для українського мовного світогляду. Кордоцентризм невідповідно вважається основою української етичної думки, адже філософія серця – явище не лише суб'єктивно-індивідуальне, а в першу чергу – світоглядне. Сповідуючи ідеї філософії серця, ми пізнаємо себе, досягаємо найвищі точки нашої душі, а значить відчуваємо, кохаємо, мислимо, живемо.

«Філософія серця» є однією з ознак української ментальності, що виражає специфіку українського світобачення. Як відомо, творцем оригінальної «кордоцентричної філософії» став Г. С. Сковорода, який поєднав «внутрішню людину» із серцем. Поняття «кордоцентризм» можна

визначити як «біблійне за походженням уявлення про те, що істинна сутність людини зосереджена у серці. Кордоцентризм – парадигма українського менталітету, культури та філософії. Починаючи від Іларіона Київського, кордоцентризм мав найяскравіший вияв у 18–19 ст. у творах Г. Сковороди, Т. Шевченка, П. Куліша, П. Юркевича. Напр., «жити серцем» за Т. Шевченком, – щиро, правдиво, цілісно, палко, повноцінно [5].

До представників цієї національної філософії можна віднести також О. Довженка, М. Коцюбинського, П. Куліша, П. Тичину, Л. Українку, Т. Шевченка, П. Юркевича та інших письменників і філософів. Увесь універсальний, глобальний масив знань та уявлень конкретного етносу, що є результатом плідної роботи колективної свідомості, зафіксовано у фразеологічних одиницях.

В українській мові корпус фразеологічних одиниць антропоцентричної репрезентації – це результат надбань культури, вікової мудрості українського народу. У фразеологічних одиницях, кількість яких в українській мові постійно збільшується, докладно відтворені стереотипи поведінки людини та суспільно значущі реалії. Фраземи мають лінгвальну специфіку, а також притаманні їм позначення культурно зумовлених традицій, сукупність психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних і т.ін. особливостей ментальності народу [2].

Тим-то світоглядні орієнтації української ментальності є не просто екзистенціальними (укоріненими в людському існуванні – екзистенції), а екзистенціальнокордоцентричними [9, с. 230]. М. В. Скаб зазначає: «Виходячи з самого терміна «кордоцентричність», саме лексема *серце* є виразником цієї ідеї, бо із почуттями пов'язують *серце українці*» [11, с. 228].

Як зауважує І. Ю. Давиденко, вивчення фразем із позицій когнітивного підходу дає змогу встановити механізм співвідношення мовних і мисленнєвих процесів, оскільки важливо з'ясувати, як у таких специфічних лінгвальних знаках, як фраземи, відтворюються найрізноманітніші вияви буття людини [4, с. 33].

Отже, аналізуючи фразеологічні словники, можемо стверджувати, що концепт *СЕРЦЕ* репрезентований широким діапазоном українських фразеологічних одиниць, які найповніше відображають різні почуття: з *дна душі моєї* (серця мого) – «з найглибших почуттів, що приховані від стороннього ока» [12, с. 208]; *на дні душі (серця)* – «у глибині почуттів» [12, с. 208]; *запалилося серце* – «кого-небудь охопило сильне почуття (кохання, ненависті і т.д.)» [12, с. 640 – 641]; *гаряче серце* – «хто-небудь сповнений пристрасті, здатний на сильні почуття» [12, с. 639]; *серце б'ється* – «1. Хто-небудь живе заради когось, відданий комусь» [12, с. 640]; *серце в'яне* – «2. Хто-небудь захоплюється кимсь» [12, с. 640-641]; *запеклося (зачерствіло) серце* – «2. Хто-небудь дуже перейнявся якимсь почуттям» [12, с. 640]; *вхопити за серце (за душу)* – «повністю заволодіти ким-небудь (про почуття)» [12, с. 143]; *тьохає серце* – «хтось сповнений почуттям кохання» [12, с. 642]; *тане серце* – «хто-небудь сповнюється приємними почуттями» [12, с. 642]; *серце стигне (холоне) / прохолело (охолело)* – «1. У кого-небудь зменшилася сила вияву якихось почуттів (кохання, ненависті і т. ін.)» [12, с. 642]; *заворушилося серце* – «у кого-небудь виникло почуття кохання, хто-небудь відчув потяг до когось» [12, с. 639]; *серце б'ється* – «2. Кого-небудь охоплює якесь почуття» [12, с. 640]; *серце привертається (горнеться, пригортається, хилиться, схиляється, прилягає) / привернулося (пригорнулося, схилилося, прилягло)* – «хто-небудь відчуває потяг, симпатію, любов до когось» [12, с. 641]; *запалити в серці жагу* – «збудити в кого-небудь сильні почуття» [13, с. 515-516]; *серце б'ється* – «2. Кого-небудь охоплює якесь почуття» [12, с. 640]; *серце повертається / повернулося* – «1. Хто-небудь починає прихильно ставитися, відчувати симпатію, любов до когось (перев. після якогось непорозуміння, незгоди, сварки і т. ін.)» [12, с. 641]; *душа (серце) скніє* – «хто-небудь переживає, хвилюється за когось, тяжко страждає, охоплений почуттям жалю, туги і т. ін.» [12, с. 228]; *з важким (нелегким) серцем* – «у гнітючому стані, в тривозі, у передчутті чогось неприємного» [12, с. 643]; *ятрється серце (душа) у кого, чие (чия) і без додатка* «хто-небудь дуже переживаючи, розтравляє, посилює відчуття чогось болісного, важкого» [12, с. 642].

Приклади свідчать, що когнітивний сектор зосередження почуттів концепту *СЕРЦЕ* репрезентований значною кількістю українських фразеологічних одиниць на позначення щастя, любові й пристрасті або ж смутку, переживань і неспокою. З огляду на значний масив фразем із концептом *СЕРЦЕ*, вважаємо за необхідне класифікувати ці одиниці відповідно до семантичного наповнення. З цією метою звертаємось до фундаментальної праці знаної української дослідниці Н. Ф. Венжинович «Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології» [2], де одним з найважливіших лінгвокультурних концептів, вербалізованих у фраземіці української мови, вчена називає концепт *СЕРЦЕ*, й виокремлює такі концептосфери,

що його репрезентують: 1) ВЧИНКИ ЛЮДИНИ, 2) ПСИХІЧНИЙ СТАН ЛЮДИНИ та 3) ХАРАКТЕРИСТИКА ЯКОСТЕЙ ЛЮДИНИ. Найповнішою, на думку дослідниці, є концептосфера на позначення вчинків людини. Вчена пояснює це тим, що вся суспільна діяльність людини залежить від багатьох чинників, що впливали на формування концептуальної картини світу загалом та мовної зокрема [2].

Беручи за основу зазначений розподіл ФО, доповнюємо і аналізуємо за різними фразеологічними словниками семантичне наповнення відповідних груп, де, за нашими спостереженнями, найбільшу групу становлять ФО на позначення психічного стану та почуттів:

- емоційний стан людини (почуття): позначення емоційного стану людини, що відчуває неспокій, хвилювання, тривогу, які є результатом реакції на якісь події, чийсь поведінку, дію, чийсь висловлювання: *мульк на серці* «неспокійно, бентежно, невесело», *перетліти душею (серцем)* «тяжко пережити, перестраждати від тривоги, страху, туги», *коти шкребути на серці* «хто-небудь хвилюється, перебуває в стані тривоги, неспокою», *кинути / кидати жарину в серце* «викликати в кого-небудь хвилювання; тривожити когось», *заходити / зайти в душу (в серце)* «глибоко хвилювати, викликати відгук у кого-небудь»; на позначення емоційного стану людини, що переживає душевні (рідше фізичні) муки, страждання тощо: *точити кров з серця* «завдати комусь душевного болю, страждань», *тиснути [за] серце (коло серця)* «1) спричиняє відчуття душевного болю; 2) хто-небудь відчуває біль, перебуває в стані душевного пригнічення», *серце ниє* «хтось дуже переживає, страждає», *серце болить* «хтось дуже переживає, страждає з якогось приводу», *ранити душу (серце)* «завдавати кому-небудь душевного болю, страждань», *рвати / порвати душу (серце)* «викликати страждання, душевний біль; завдавати мук», *розбивати / розбити серце (душу)* «завдавати кому-небудь душевного болю, страждань»; на позначення емоційного стану людини, що відчуває радість, задоволення, насолоду: *[аж] душа (серце) радіє (радується)* «хто-небудь задоволений чимось, відчуває радість, насолоду, втіху від чогось», *залоскотало коло серця* «комусь стало приємно, радісно від чогось», *легко (любо, весело і т. ін.) на душі (на серці)* «приємно, спокійно, радісно комусь», *тішити (веселити, розвеселити) серце* «радувати, приносити задоволення; бути гарним, привабливим», *легко (любо, весело і т. ін.) на душі (на серці)* «приємно, спокійно, радісно комусь»; на позначення емоційного стану людини, що перебуває у захопленні від когось, чогось: *прикипіти серцем (душею)* «1) відчути велику прихильність, щиро прив'язатись до когось; 2) захопитися чимсь, полюбити щось»; *запалювати/ запалити душу (серце)* «збуджувати в когось сильні почуття або захоплювати кого-небудь»; на позначення емоційного стану людини, що відчуває любов, схильність до когось, чогось: *навертати/ навести серце* «пробуджувати в кого-небудь почуття кохання, дружби до когось», *віддавати / віддати серце* «1) щиро, віддано любити когось; 2) робити що-небудь або працювати з великою любов'ю»; *вкладати / вкласти серце* «виявляти любов до кого-небудь, піклуватися про когось»;

- характеристика якостей або індивідуально-психологічних особливостей людини: щирість, відвертість: *відкривати (розкривати)/ відкрити (розкрити) душу (серце)* «відверто, щиросердно ділитися з ким-небудь своїми заповітними думками»; *від щирого серця* «1. палко, від усієї душі; 2. відверто, щиросердно, не приховувати нічого»; *іти (походити) з глибини душі (серця)* «відзначатися щирістю, відвертістю, проникливістю»; *кров'ю серця* «щиро, з глибокою проникливістю»; милосердність, чуйність: *мати Бога в серці (в душі)* «бути милосердним, добрим, совісним, справедливим»; *мати м'яке серце* «бути добрим, поступливим, лагідним»; *великого серця і великої душі* «задушевна, добра, щира, чула людина»; *м'який серцем* «добрий, доброзичливий, лагідний, довірливий»; *велике серце, добре серце, золоте серце, чисте серце, щире серце, широкі серце* – «хто-небудь дуже добрий, чуйний, здатний перейматися чиймись переживаннями, горем»; *мати серце* – «бути чуйним, добрим, доброзичливим, порядним і т. ін.»; *мати серце з перцем* – «бути запальним, гострим, дотепним»; лицемірство, нещирість, жорстокість: *мати кам'яне (камінне) серце* «бути нечуйним, жорстоким, бездушним», *черстве серце, без серця* – «жорстокий, безжалісний»;

- вчинки людини: позитивні дії – *виймати / вийняти душу (серце)* – «робити заради кого-небудь усе, навіть неможливе»; *вилити своє серце* – «щиро поділитися з ким-небудь найпотаємнішим»; *брати (взяти) близько до свого серця*; *вчувати серцем* – «перейматися чужими бідами, проблемами»; негативні дії – *впиватися / впитися (вп'ястися) [п'явкою (як п'явка)] в серце чие, кого і без дод.* – «завдавати тяжких душевних мук, страждань»; *вигодувати*

гадюку (зміню) біля свого серця – «допомогти кому-небудь, хто стане зрадником»; *викинути* (*викреслити, вирвати*) з свого серця – «назавжди забути кого-небудь».

Отже, проаналізувавши фразеологізми, які репрезентують концепт СЕРЦЕ, виявлено, що досліджувані одиниці утворюють групи позитивних та негативних почуттів/ознак/рис людини. Особливістю функціонування фразеологізмів на позначення почуттів є те, що водночас серце у вторинному осмисленні – це носій як радісного почуття, так і почуття тривоги, страждання, страху або негативного ставлення до когось/чогось. Серце є символом, де зосереджуються різні почуття. У позначенні вчинків або якостей характеру людини також спостерігаємо протилежні значення фразеологічних одиниць, хоч у цих групах більшу кількість становлять позитивнооцінні ФО.

Висновки та перспективи дослідження. Фразеологічний пласт мови відіграє особливу роль у трансляції культурно-національної самосвідомості народу і його ідентифікації як такого, оскільки в образному змісті його одиниць втілено культурно-національний світогляд і віддзеркалено характерний для тієї чи тієї лінгвокультурної спільності менталітет. Саме фразеологічні одиниці мови дають можливість проникнути у внутрішній світ людини, виявити особливості національного характеру. Такі фраземи докладно відображають особливості менталітету народу, його світосприйняття та бачення навколишньої дійсності. Закладені у фразеології різні типи емоційних переживань свідчать про стереотипи людських стосунків та почуттів, уявлення про навколишній світ. Фраземи, що вербалізують концепт СЕРЦЕ, класифіковано на такі лексико-семантичні групи, як: характеристика емоційного стану людини (неспокій, хвилювання, тривога, неспокій, душевні і фізичні муки, страждання, радість, задоволення, насолода, любов, прихильність), характеристика якостей або індивідуально-психологічних особливостей людини (щирість, відвертість, милосердність, чуйність, лагідність, лицемірство, нещирість, жорстокість) та характеристика вчинків людини (умовно поділено на позитивні й негативні дії). Більшість аналізованих фразеологічних одиниць із компонентом «серце» позначають психічний стан людини та почуття, що виявляють як щасливі, піднесені почуття, так і тривожні почуття, переживання та негативні вчинки людини. Численними є фразеологічні одиниці, що описують характер людини, особистісні якості, важливі риси поведінки. Таким чином, дослідження концепту СЕРЦЕ, як одного з головних понять для української ментальності, дає змогу прослідкувати відображення у мові фундаментальних основ світосприйняття нації. Перспективою подальших досліджень є вивчення та опрацювання концептів почуттєвої сфери у фразеосистемі української мови.

Л і т е р а т у р а

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа; Вид-во при ХДУ, 1987. 135 с.
2. Венжинович Н. Фраземика української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології : монографія. Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2018. 463 с.
3. Гавриченко А. «СЕРЦЕ» як ключовий концепт української лінгвокультури. *Синopsis: текст, контекст, media*, 2014. (1(5)). URL: <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/78>
4. Давиденко І. Ю. Концепт «серце» в мовній картині слов'ян (на матеріалі української та польської фразеології). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 14. С. 33 – 39.
5. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-3509>
6. Загнітко А. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії*. 2010. Вип. 21. - С. 12-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2010_21_4
7. Кравець Л. Особливості вербалізації ключового концепту внутрішнього світу людини «серце» (на матеріалі творів Федора Потушняка). *Folium*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2024. № 4. С. 134 – 138. URL: <https://doi.org/10.32782/folium/2024.4.19>
8. Краснобаєва-Чорна Ж. Концепт ЖИТТЯ в українській фраземіці : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.
9. Кремень В. Г., Лльн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підруч. Київ : Книга, 2005. 528 с.
10. Мазепова О. В. Концепт СЕРЦЕ як ключовий концепт внутрішнього світу людини (на матеріалі перської мови). *Студія лінгвістика*. Збірник наукових праць. Вип. 7. Київ: 2013. С. 269 – 277.
11. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.
12. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.
13. Словник української мови : в 11-ти томах. Київ : Наук. думка, 1970 – 1980.
14. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.

R e f e r e n c e s

1. Alefirenko, M. F. (1987), *Theoretical questions of phraseology* [Teoretychni pytannia frazeolohii]. Kharkiv: Vyscha shkola, Publishing house at KhSU. 135 p.

2. Venzhynovych, N. (2018), *Phraseology of the Ukrainian literary language in the context of cognitology and linguoculturology : monograph* [Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy v konteksti kognitologhii ta linhvokulturolohii: monohrafiia]. Uzhhorod : FOP Sabov A.M.
3. Havrychenko, A. (2014), "HEART" as a key concept of Ukrainian linguistic culture". *Synopsys : tekst, kontekst, media* [«SERTSE» yak kluchovyi kontsept ukrainskoi linhvokultury", Synopsis : text, context, media]. (1(5). Available at: <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/78>
4. Davydenko, I. Yu. (2019), *The concept of "heart" in the language picture of the Slavs (based on Ukrainian and Polish phraseology)*, *Scientific journal of the National M. P. Dragomanov Pedagogical University* [Kontsept «sertse» v movnii kartyni slovia (na materiali ukrainskoi ta polskoi frazeologhii), Naukovi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova, Ser. 10 : Problemy hramatyky i leksykologhii ukrainskoi movy : zb. nauk. prats]. Issue 14. pp. 33-39.
5. *Encyclopedia of Modern Ukraine* [Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy]. Available at : <https://esu.com.ua/article-3509>
6. Zahnitko, A. (2010), *Classification typologies of concepts, Linguistic studies* [Klasyfikatsiini typologhii kontseptiv, Linhvistychni studii], Issue 21, pp. 12-21. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2010_21_4
7. Kravets, L. (2024) *Peculiarities of verbalization of the key concept of the inner world of man "heart" (based on the works of Fedor Potushnyak)*, *Folium* [Osoblyvosti verbalizatsii kluchovoho kontseptu vnutrishnoho svitu liudyny «sertse» (na materialy tvoriv Fedora Potushniaka, Folium), No 4, pp. 134-138. URL:<https://doi.org/10.32782/folium/2024.4.19>
8. Krasnobaieva-Chorna, Zh. (2008), *The concept of LIFE in Ukrainian phraseology: PhD thesis* [Kontsept ZHYTTIA v ukrainskii frazemitsi : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk]. Dnipropetrovsk, 20 p.
9. Kremen, V. H., Ilin, V. V. (2005), *Philosophy : thinkers, ideas, concepts : textbook* [Filosofiia : myslyteli, idey, kontseptsii : pidruch]. Kyiv : Knyha.
10. Mazepova, O. V. (2013), *The concept of the HEART as a key concept of the inner world of man (based on the material of the Persian language), Study of linguistics. Collection of scientific works* [Kontsept SERTSE yak kluchovyi kontsept vnutrishnoho svitu liudyny (na materialy perskoi movy), Studii linhvistyky. Zbirnyk naukovykh prats], Issue 7, pp. 269-277.
11. Skab, M. V. (2008), *Patterns of conceptualization and linguistic categorization of the sacred sphere* [Zakonomirnosti kontseptualizatsii ta movnoi katehoryzatsii sakralnoi sfery]. Chernivtsi : Ruta.
12. *The phraseological dictionary of the Ukrainian language* [Frazeholohichnyi slovnyk ukrainskoi movy] (2003), uklad. : Bilonozhenko, V. M., Hnatiuk, I. S., Diatchuk, V. V. Kyiv, Naukova dumka.
13. *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes (1970 – 1980)*, [Slovnyk ukrainskoi movy : v 11-ty tomakh]. Kyiv : Nauk. dumka.
14. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (1998), *The phraseological dictionary of the Ukrainian language* [Frazeholohichnyi slovnyk ukrainskoi movy]. Kyiv : Osvita.

LAKOMSKA I.,

PhD in Philology, Associate Professor at the Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University
e-mail: inlak@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5482-4337>

VERBALIZATION OF THE CONCEPT HEART IN UKRAINIAN PHRASEOLOGY

Summary. The article examines an array of Ukrainian language phrasemes in the linguomental plane. The aim of the article was to clarify the features of the implementation of the concept HEART in the Ukrainian linguistic picture of the world based on the analysis of the Ukrainian phraseological fund as representatives of the cultural heritage of the ethnosocium. Based on the analysis of phraseological units, the semantic components included in the structure of the concept were identified. The **object** of the study were phraseological units of the Ukrainian literary language, the **subject** was the semantic content of the FU that implement the concept HEART. The actual **material** was phraseological units recorded in lexicographic works. The **purpose** and objectives of the work determined the need to use such general scientific methods as descriptive, observational and analytical methods, which in general made it possible to systematize the material. The **method** of component analysis served to identify the features of the semantic structure of phraseology. As a **result** of the study, it was found that the analyzed linguistic and cultural concept is quite widely represented in phraseology. The linguistic means of expression of the studied concept are extremely diverse, they reflect the defining features of the Ukrainian mentality. Phraseology, verbalizing the concept HEART, is classified into such lexical and semantic groups as: a characteristic of a person's emotional state (restlessness, excitement, anxiety, mental and physical torment, suffering, joy, pleasure, enjoyment, love, affection), a characteristic of qualities or individual psychological characteristics of a person (sincerity, frankness, mercy, sensitivity, gentleness, hypocrisy, insincerity, cruelty) and a characteristic of a person's actions (conditionally divided into positive and negative actions). It was found that most of the analyzed phraseological units that verbalize the concept HEART denote a mental state, various feelings, experiences and actions of a person, as well as character traits. Since the heart allegorically personifies the center of human existence, the use of phraseological units to express such polar emotional and psychological states of a person as: love and hate, sadness, fear and joy, surprise, delight and disappointment has been traced. The **prospect of further research** is the study and elaboration of the concepts of the sensory sphere in the phraseological system of the Ukrainian language.

Keywords: Ukrainian linguomentalism, cordocentrism, concept, phraseological unit, semantics of phraseology.

Статтю отримано 16.10.2025